

Повзик Є. В.,
к.ю.н., асистент кафедри
кримінальної юстиції
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого, м. Харків

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОПИТУ МАЛОЛІТНЬОЇ, НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Одним із завдань кримінального провадження є охорона прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Для неповнолітніх учасників кримінального провадження з урахуванням їхніх вікових, фізичних та психологічних особливостей, повинні створюватися додаткові гарантії, з урахуванням закріпленого у ст. 3 Конвенції ООН про права дитини принципу якнайкращого забезпечення інтересів дитини, який знайшов своє втілення й у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві. Однак, не зважаючи на значні наукові напрацювання в питанні гарантій захисту прав неповнолітнього та відповідне нормативне забезпечення, все одно у правозастосовній діяльності виникають деякі складнощі, що, у свою чергу, потребують наукового аналізу.

Допит малолітнього, неповнолітнього – це слідча (розшукова) дія, яка має свої особливості, що стосуються додаткових гарантій захисту прав особи у кримінальному провадженні. Такі особливості пов'язано з наявністю специфічних рис психології дитячого, підліткового, юнацького періодів розвитку, рівнем інтелектуального, емоційного розвитку, життєвим досвідом тощо. Згідно з пп. 11, 12 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) малолітньою особою є дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітньою – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Таким чином, КПК не встановлює будь-яких обмежень стосовно надання додаткових гарантій захисту прав особи, яка не досягла 18-річного віку, але вже набула повну цивільну дієздатність (відповідно до ст. 34 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), у разі реєстрації шлюбу або під час роботи за трудовим договором – ст. 35 ЦК України тощо). Така позиція сьогодні поділяється більшістю науковців.

Однак, відповідно до положень ст. 1 Конвенції ООН про права дитини, ратифікованої постановою ВР УРСР № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 року, дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Отже, надане Конвенцією визначення терміна «дитина» є аналогічним вжитому в КПК України поняттю «неповнолітня особа». З огляду на це, як справедливо зазначається в науковій літературі [1, с. 123], керуючись ч. 2 ст. 9 Конституції України, ч. 4 ст. 9 КПК України та міжнародних договорів, положення ст. 226, 227 КПК України не поширюються на особу, яка хоча й не досягла вісімнадцятирічного віку, але внаслідок настання певних юридичних фактів набула повної процесуальної ді-

ездатності, тобто здатності своїми діями набувати, самостійно здійснювати права і виконувати обов'язки, розпоряджатися належними їй правами та нести відповідальність за свої діяння.

Варто зазначити, що стандартний мінімум, який стосується здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, закріплено в «Пекінських правилах» 1985 р. [2], в основу яких покладено засади Загальної декларації прав людини (1948). Гарантії прав неповнолітніх у кримінальному провадженні передбачено і в інших міжнародно-правових актах. Відповідно до ст. 12 Конвенції ООН про права дитини дитина має право бути заслуханою в ході будь-якого судового розгляду, що стосується її, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства. В усіх діях щодо дітей незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ч. 1 ст. 3 Конвенції ООН про права дитини) [3]. Зазначене положення корелює з ч. 2 ст. 10 КПК України, де закріплено, що у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями.

Ще одним міжнародним документом, який передбачає певні правила допиту неповнолітніх, є Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Цією Конвенцією передбачено, зокрема таке: 1) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей; 2) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно; 3) якомога менша кількість опитувань і настільки, наскільки це є край необхідним для цілей кримінального провадження; 4) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше [4].

Кримінальне процесуальне законодавство передбачає низку гарантій, які відповідають вказаним міжнародно-правовим актам та спрямовані на забезпечення прав і законних інтересів неповнолітнього під час проведення допиту, що здійснюється в загальному порядку за правилами ст. 224 КПК, однак з певними особливостями. Зупинімося на окремих з цих гарантій. Так, чинний КПК України передбачає можливість проводити допит не тільки за місцем проведення досудового розслідування, а також в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати (ч. 1 ст. 224 КПК України).

Отже, місце для допиту має бути обрано так, щоб забезпечити зменшення можливої психологічної травматизації малолітнього та неповнолітнього. Допит, наприклад, може відбуватися за місцем проживання чи місцем навчання неповнолітнього і в атмосфері, дружній для нього, із якнайкращим забезпеченням його інтересів.

На стадії досудового розслідування ефективною є методика допиту неповнолітнього – «Зелена кімната». Зазначену методику розроблено з метою упровадження найкращого досвіду допиту дитини, коли не травмують останню та забезпечують можливість зібрати всі необхідні докази у кримінальному провадженні. Так, наказом МВС від 19 грудня 2012 року № 1176 була затверджена Інструкція з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей (на сьогодні це наказ МВС України від 19 грудня

2017 року № 1044 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України»), у якій використовувався термін «методика зелена кімната». Це методика проведення інтерв'ювання дитини, яка потерпіла або стала свідком злочину, в умовах, що мінімізують та не допускають повторної травмизації психіки дитини, з урахуванням її індивідуально-психологічних та психофізіологічних властивостей.

Основною метою проведення допиту в такій кімнаті – зменшення повторної травмизації дитини у процесі опитування як завдяки спеціальним методикам та комфортній атмосфері, так і завдяки технічному оснащенню, яке дозволяє вести відеозапис допиту та в подальшому використовувати цей відеозапис для ведення слідства без проведення повторних допитів. Організація роботи здійснюється на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її віку і ступеня розвитку. Особливо актуальним є проведення допиту дитини в «зеленій кімнаті» у справах щодо сексуального насильства та експлуатації, а також у справах щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції, дитячої порнографії тощо [5, с. 180].

Поряд із загальними положеннями щодо допиту неповнолітнього, допит неповнолітнього у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрози застосування такого насильства, має свої особливості.

Законодавство містить заборону у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, учинених із застосуванням насильства або погрози його застосування, а саме: одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом із підозрюваним (ч. 8 ст. 224 КПК України).

Законодавець передбачив певну особливість щодо суб'єктного складу учасників допиту неповнолітнього. Так, відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК України під час допиту малолітньої або неповнолітньої особи мають бути присутні законний представник, педагог або психолог, а за необхідності – лікар. Поряд із цим у КПК України відсутні будь-які роз'яснення, який саме педагог та лікар якої спеціалізації повинні залучатися під час допиту за участі неповнолітнього.

У роз'ясненні ВССУ щодо участі лікаря в допиті неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) зазначено, що він залучається на розсуд слідчого судді, суду, якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення неповнолітній отримав тимчасові психічні (депресивний стан, сильне душевне хвилювання або інші психічні захворювання) чи фізичні розлади здоров'я. Він повинен стежити, аби внаслідок допиту неповнолітньому не було завдано ще більшої шкоди через некоректно поставлені запитання, що може призвести до погіршення стану його здоров'я [6].

Серед науковців та практиків дискусійним залишається питання обов'язкових та умовно обов'язкових учасників допиту неповнолітнього, що перелічені у ч. 1 ст. 226 КПК України. На нашу думку, у цьому питанні доречно звернутися до мотивувальної частини постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 листопада 2019 року щодо вирішення обсягу документів, які підтверджують повноваження захисника на участь у конкретному кримінальному провадженні (переліче-

ні у ст. 50 КПК України). Так, у вказаній постанові зазначено: «... п. 2 ч. 1 ст. 50 КПК сформульовано за допомогою синтаксичної конструкції, в якій однорідні члени речення, а саме: «ордер», «договір» та «доручення», пов'язані безсполучниковим розділовим зв'язком, а між двома останніми вжито сполучник «або», який виразно вказує на альтернативний перелік, тобто передбачено можливість вибору одного з трьох зазначених у переліку документів. Крім того, якщо у такому переліку наведено умови для настання певного правового наслідку, то використання розділового сполучника «або» вказує на те, що наслідок настає за наявності хоча б однієї з перелічених умов...». Отже, враховуючи подібну синтаксичну конструкцію, сформульовану в ч. 1 ст. 226 КПК України, вважаємо, обов'язковим учасником допиту неповнолітнього або законного представника, або педагога, або психолога, а умовно обов'язковим – лікаря (якщо в цьому є необхідність).

Список використаних джерел

1. Видюк А. В. Гарантії прав малолітніх і неповнолітніх учасників кримінального провадження під час допиту. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. Вип. 1. С. 123–131.
- Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх, від 29 листоп. 1985 р. / ООН. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_211/page.
2. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. / ООН. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
- Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовт. 2007 р. / Рада Європи. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_927.
3. Мальована Т. І. Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 174–184.
- Лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січня 2017 року № 223-66/0/4-17 «Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх» / ВССУ. *Закон і бізнес*. URL: http://zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223-6604-17_pro_praktiku_zdiysnennya_.html.

